

ارائه الگوی تربیت جنسی در ایران بر مبنای برنامه جامع آموزش جنسی (CSE)

مریم شیرینی^{۱*}، زهرا اسماعیلی^۲، بهمن سعیدی پور^۳، محمد رضا سرامدی^۴

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>برنامه جامع آموزش جنسی یکی از برنامه‌های جهانی است که یونسکو آن را طراحی و اجرا می‌کند. نتایج پژوهش‌های مختلف نشان از اهمیت و استفاده از مزایای این برنامه در برنامه‌های آموزشی مدارس کشورهای مختلف دارد. بنابراین، با توجه به فقدان پژوهش در این زمینه، هدف کلی مطالعه حاضر ارائه الگوی تربیت جنسی در ایران بر مبنای برنامه جامع آموزش جنسی است. این پژوهش از نوع کیفی است و در آن از تحلیل محتوای استقرایی استفاده شده است. داده‌های جمع‌آوری شده شامل: مطالعه اسناد بالادستی نظام آموزشی کشور، منابع علمی موجود، اسناد بین‌المللی مرتبط با موضوع پژوهش مانند برنامه جامع آموزش جنسی است. نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که برنامه جامع آموزش جنسی، یک برنامه جامع است که با بسیاری از اعتقادات و باورهای دینی و ارزش‌ها و هنجارهای جامعه کنونی ایران همخوانی دارد، هرچند در بعضی از موارد نیز اختلافاتی دارد. همچنین الگوی نهایی تربیت جنسی در ایران در قالب اهداف (در حیطه شناختی، نگرشی و مهارتی)، اصول، محتوا (رشد انسان، ارتباط، مهارت‌های فردی، رفتار جنسی، سلامت جنسی، فرهنگ و اجتماع) و روش‌های آموزشی (مستقیم و غیرمستقیم) تنظیم شد.</p>	<p>تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۲/۱۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۷/۲۹</p> <p>نوع مقاله: پژوهشی</p> <p>واژگان کلیدی آموزش جامع جنسی، ایران، تربیت جنسی</p>

۱. نویسنده مسئول: مربی دانشگاه پیام نور، ایران.
m.shirbaigy2701@yahoo.com

۲. استادیار دانشگاه پیام نور، واحد تهران جنوب، ایران.
esmaeiliyir@gmail.com

۳. دانشیار دانشگاه پیام نور، واحد تهران جنوب، ایران.
bahman.saeidipour@gmail.com

۴. استاد دانشگاه پیام نور، واحد تهران جنوب، ایران.
ms84saramdi@yahoo.com

۱. نویسنده مسئول: مربی دانشگاه پیام نور، ایران.

۲. استادیار دانشگاه پیام نور، واحد تهران جنوب، ایران.

۳. دانشیار دانشگاه پیام نور، واحد تهران جنوب، ایران.

۴. استاد دانشگاه پیام نور، واحد تهران جنوب، ایران.

مقدمه

یکی از حوزه‌های چالش‌برانگیز تعلیم و تربیت در جوامع مختلف، از جمله جامعه ما، تربیت جنسی است که همواره به سبب وجود پاره‌ای از ابهام‌ها و سوء تفاهم‌های نظری و فکری و نیز موانع اجرایی با مشکلات فراوانی دست به گریبان بوده و همین امر، زمینه ایجاد و بروز بسیاری از معضلات اجتماعی و انحراف‌های رفتاری در میان نسل جوان و به تبع آن، صرف هزینه‌های سنگین برای مقابله با آن را فراهم کرده است. در عین حال، باید بر این نکته هم تأکید کرد که در حوزه عمل، تربیت جنسی^۱ از موضوع‌های چالش‌انگیز خانواده‌های ایرانی است. پدران و مادران نمی‌توانند نسبت به گزینه جنسی فرزندان خود بی‌اعتنا باشند؛ زیرا تربیت جنسی یکی از دشوارترین و حساس‌ترین انواع تربیت است و اندک اشتباه و غفلتی در آن ممکن است کودکان را به وادی فساد بکشاند. در بررسی اسناد بالادستی آموزش و پرورش، مشخص شده است که تا کنون سند و نقشه راهی در نظام آموزشی ایران در زمینه تربیت جنسی طراحی و تدوین نشده است. هرچند در زمینه طراحی و تدوین برنامه درسی تربیت جنسی در مدارس پژوهش‌هایی صورت گرفته است. از جمله اسلامیان (۱۳۹۴)، معتقد است که مهم‌ترین اهداف برنامه درس تربیت جنسی ناظر به جلوگیری از تهاجم فرهنگی، هدایت جنسی، حفظ پاک‌دامنی، جلوگیری از تخلف جنسی، آمادگی تشکیل خانواده، سلامت روان، تغییر فرهنگ مدیریت رفتارهای جنسی، ارائه دستورالعمل چرایی مشخص برای آموزش‌های جنسی، افزایش دانش و مهارت مدرسان، ایجاد صفت‌ها و رفتارهای جنسی سالم و زدودن صفت‌های ناشایست در دانش‌آموزان، توجه به ابعاد معنوی و روحانی مسائل جنسی و ... است (اسلامیان، ۱۳۹۴). محمد جانی (۱۳۹۵)، معتقد است که بر اساس مبانی قرآن هفت مقوله اصلی تربیت جنسی شامل: توجه به گزینه جنسی به‌عنوان یک نیاز، ازدواج راه طبیعی و پذیرفته‌شده پاسخ‌دهی به گزینه جنسی، معاشرت و تعامل شایسته زن و مرد (با جنس مخالف)، عفت و پاک‌دامنی، رعایت حریم روابط ارتباطات خانوادگی و اجتماعی، پرهیز از نابهنجاری‌های جنسی و تولید مثل است (محمدجانی، ۱۳۹۵). محمدبیگی (۱۳۹۶)، نیز معتقد است که ویژگی‌های برنامه درسی تربیت جنسی بایستی بر مبنای اصل توجه به ارزش‌ها و فلسفه تربیت جنسی از منظر اسلام، اصل توجه به منابع مبتنی بر ارزش‌ها جهت تعیین محتوای مناسب (قرآن، سنت، عقل، فطرت)، اصل توجه به اصول حاکم

بر آموزش و پرورش، اصل توجه به منابع تدوین محتوا برنامه درسی تربیت جنسی بر اساس سه منبع اطلاعاتی حوزه برنامه درسی (دانش، نیاز دانش‌آموز، نیاز جامعه)، اصل حفظ ارتقای کرامت انسانی، اصل شناخت تفاوت‌های جنسی، اصل حفظ و ارتقای آزادی فردی، اصل توجه به ارضای نیازهای جنسی، اصل اعتدال در ارضای نیازهای جنسی، اصل احترام به هویت جنسی زن و مرد، اصل حدود روابط شرعی، اصل توجه به مسائل روز جامعه و ارائه محتوای مفید و سازنده، اصل احساس حضور در برابر خدا، اصل عفاف، حیا، محجوبیت و پاکدامنی، اصل توجه به تربیت دینی و اخلاقی، اصل الگو و اسوه سازی، اصل توجه به نیازها و علائق دانش‌آموزان، اصل تناسب محتوا با سن دانش‌آموز، اصل توجه به ویژگی‌های رشدی و عاطفی دانش‌آموزان و همچنین توجه به مفهوم حق و تکلیف باشد. قلتاش (۱۳۹۷) معتقد است که رئوس محتوای برنامه درسی تربیت جنسی دوره متوسطه بایستی شامل: جنسیت و گزینه جنسی، بلوغ و گزینه جنسی، سلامت و بهداشت جنسی، ازدواج، تعامل با جنس مخالف، نابهنجاری‌ها و انحرافات جنسی (زنا، چند شوهری و غیره)، تعاملات در خانواده و تولید مثل باشد (قلتاش، ۱۳۹۷). همچنین بختیاری (۱۳۹۸)، اعتقاد دارد که از نظر اسلام، دوران بلوغ، دوران افزایش هدایت و کنترل است؛ نه دوران آغاز تربیت جنسی؛ لذا آموزش جنسی باید از سنین کودکی شروع شود و تعویق آن ممکن است موجب انحراف از رشد طبیعی شود. استراتژی‌های آموزش جنسی در دوران کودکی شامل ارائه اطلاعات متناسب با سن کودک، پاسخ مناسب به پرسش‌های جنسی کودک، آموزش غیرمستقیم، آموزش حدود روابط دختر و پسر، پیشگیری از بلوغ زودرس، جداسازی بستر خواب کودکان و حد بوسیدن و نوازش بچه‌هاست. سایر رفتارهای والدین که به نحوی بر رفتارهای جنسی کودک تأثیر می‌گذارد محبت به کودک، ارضای نیازهای روانی، پرورش فضایل اخلاقی، رشد باورهای دینی و مذهبی را شامل می‌شود (بختیاری، ۱۳۹۸). با توجه به اینکه فلسفه و مبانی تعلیم و تربیت در ایران بر اساس مبانی دین مبین اسلام است پژوهشگران بیشتر به بررسی ابعاد مختلف تربیت جنسی از دیدگاه اسلام پرداخته‌اند. اما بایستی در نظر داشت که عصر حاضر، عصر جهانی شدن است. جهانی شدن تأثیر شگرفی بر تمامی ابعاد زندگی آدمی، به‌ویژه آموزش و پرورش داشته است به نحوی که چهره نظام‌های آموزشی در سراسر جهان تغییر کرده و اندیشه‌های سنتی و رایج درباره تعلیم و تربیت و ابزارها و رسانه‌های آموزشی به سرعت رنگ باخته و جای خود را به اندیشه‌ها و روش‌های نوین داده است. بنابراین، با استفاده از ظرفیت ایجاد شده برای آموزش و پرورش به وسیله جهانی شدن

می‌توان از الگوها و روش‌های گوناگون نظام‌های جهانی در جهت نیل به اهداف آموزشی استفاده نمود. برنامه جامع آموزش جنسی^۱ (CSE) یکی از برنامه‌های جهانی است که یونسکو طراحی و اجرا کرده‌است. برنامه جامع آموزش جنسی (CSE) یک برنامه درسی مبتنی بر آموزش و یادگیری در مورد جنبه‌های شناختی، عاطفی، جسمی و اجتماعی فعالیت جنسی است که هدف آن توانمندسازی دانش، مهارت، نگرش و ارزش‌های کودکان و نوجوانان است و به درک سلامتی، بهزیستی و کرامت آنان، توسعه محترمانه روابط اجتماعی و جنسی و درک و حمایت از حقوق فرد در طول زندگی منجر می‌شود (یونسکو، ۲۰۱۸^۲). بررسی جهانی یونسکو (یونسکو، ۲۰۱۵) حاکی از آن است که برنامه‌های CSE رسمی در ۴۸ کشور جهان ارائه می‌گردد. برخی از کشورها قدم‌های بزرگی در این زمینه برداشته‌اند. مانند ۱۱۰ ساعت آموزش در طول سال برای معلمان (WHO، ۲۰۱۸). در پژوهش کیتینگ^۳ (۲۰۱۸) کیفیت و اجرای برنامه جامع آموزش جنسی (CSE) در کشورهای مختلف مورد بررسی قرار گرفته است که نتایج این پژوهش نشان می‌دهد آموزش جامع جنسی در اکثر کشورها در اروپا و آسیای میانه به یک معیار و قانون تبدیل شده است و در اکثر کشورهای اروپایی از جمله: آلبانی، اتریش، بوسنی و هرزگوین، بلغارستان، قبرس، جمهوری چک، استونی، فنلاند، گرجستان، آلمان، ایرلند، لتونی، مقدونیه، هلند، روسیه، صربستان، اسپانیا، سوئد، سوئیس، اکراین، بریتانیا برنامه جامع آموزش جنسی به صورت قانونی تصویب گردیده و بایستی در تمامی مدارس اجرا شود. البته بایستی در نظر داشت که گستره اجرا و به‌کارگیری برنامه‌ها در کشورهای فوق متفاوت است. نتیجه مهم دیگر این است که در اکثر کشورها مبنای قانونی برای آموزش جامع جنسی وجود دارد که این مسئله یکی از پیشنیازهای تضمین اجرای پایدار برنامه‌های آموزش جامع جنسی است (کیتینگ، ۲۰۱۸). نتایج پژوهش فرناندس^۴ (۲۰۱۹) نشان می‌دهد که برنامه‌های CSE سبب کاهش سقط جنین، بارداری، تأخیر در شروع رابطه جنسی و سبب ترویج رابطه جنسی ایمن می‌گردد. همچنین پیامدهای روانشناختی برنامه‌های CSE کاهش افسردگی و افزایش عزت نفس بود. CSE روابط سالم را ارتقاء داده و تبعیض پیرامون گرایش جنسی را کاهش می‌دهد. لذا، این برنامه‌ها از رشد همه جانبه جوانان حمایت می‌کنند. وی معتقد است که CSE با هدف کمک به جوانان

-
1. Comprehensive Sexual Education
 2. UNESCO
 3. Ketting
 4. Fernandes, D

برای دستیابی به دیدگاه مثبت در مورد رابطه جنسی و دانش مناسب جهت تصمیم‌گیری‌های مبتنی بر سلامت در مورد زندگی جنسی آنان است (فرناندس، ۲۰۱۹). نتایج پژوهش‌های شومو^۱ (۲۰۲۰) نشان داد که پس از ارائه برنامه مداخله جویانه CSE، سطح دانش، نگرش‌ها و عملکرد در میان داوطلبان ارتقاء یافت (تی شی مو، ۲۰۲۰).

همچنین نتایج بعضی از پژوهش‌ها حاکی از آن است که در اجرای برنامه جامع آموزش جنسی در بعضی کشورها موانعی وجود دارد. از جمله نیمبیلی^۲ (۲۰۱۹) معتقد است مشکلاتی که والدین و معلمان با آن روبرو هستند شامل موانع فرهنگی و همچنین تمایل نداشتن دانش‌آموزان بزرگ‌تر برای مشارکت در برنامه‌های CSE است (نیمبیلی، ۲۰۱۹). همچنین آدینسا^۳ (۲۰۲۰) موفق نبودن در کاهش شیوع ایدز در بعضی کشورهای آفریقایی را به دلیل فقدان اجرای مناسب برنامه‌ها، موانع فرهنگی و سنت‌ها و همچنین بودجه ضعیف آموزش و پرورش در بعضی از کشورهای مورد مطالعه برمی‌شمارد. همچنین کیاخ^۴ (۲۰۱۸)، معتقد است که اجرای کامل CSE در کشورهای کمتر توسعه یافته با مشکلاتی مانند موانع فرهنگی، اعتراض والدین و همچنین نبود بودجه کافی برای آموزش در این زمینه روبروست.

در همین راستا گزارش یونسکو (۲۰۱۹)، با عنوان «مواجهه با واقعیت: مورد مطالعاتی برنامه جامع آموزش جنسی» نشان داد که حتی کشورهایی که نسبت به ارائه برنامه جامع آموزش جنسی تعهد بسیار بالایی دارند؛ باید با دو نوع مشکل مقابله کنند. اولاً، آن‌ها باید بر نگرش‌های منفی عمومی غلبه کنند؛ زیرا بسیاری از مردم هنوز هم در مورد اثرات آموزش به جوانان در مورد رابطه جنسی عقاید منفی و مخالفی دارند. این تصورات غلط را شواهد و مدارک علمی پشتیبانی و حمایت نمی‌کنند و بیشتر سازمان یافته و حاصل رقابت‌های سیاسی^۵ اند. دوم، بایستی ظرفیت‌ها و محدودیت‌های پیاده‌سازی مناسب و با کیفیت برنامه آموزش جامع جنسی را نیز در نظر بگیرند که این مسئله شامل آموزش معلمان، محتوای برنامه درسی، ارزیابی، نظارت و ارزشیابی برنامه جامع آموزش جنسی است (یونسکو، ۲۰۱۹). در این زمینه سلمی رزالی^۶ (۲۰۱۷)، با رد ادعای تطابق نداشتن برنامه‌های آموزش جامع جنسی با آموزه‌های دین اسلام، معتقد است

-
1. U Tshomo
 2. Nyimbili, F
 3. Adesina
 4. Keogh
 5. Politicized Contest
 6. Salmi Razali

که آموزش‌های دین اسلام مطابق با مفهوم فعلی حق بشر (از جمله حقوق زنان) است و آموزش جنسی بایستی بدون تعصبات جنسیتی ارائه گردد (سلمی رزالی، ۲۰۱۷). با وجود موانع پیش روی اجرای CSE، بسیاری از کشورها از مزایا و فواید این طرح در برنامه‌های آموزشی و تربیتی بهره برده‌اند. نکته مشترک پژوهش‌های ذکر شده توجه و اهمیت به برنامه جامع آموزش جنسی (CSE) و استفاده از مزایای آن در برنامه‌های آموزشی مدارس کشورهای مختلف است. بنابراین، با توجه به اهمیت و ضرورت توجه به تربیت جنسی در جوامع کنونی و همچنین نبود سند و چشم‌انداز مناسب در این زمینه و همچنین فقدان پژوهش در این بستر، پژوهشگر به دنبال ارائه الگوی تربیت جنسی در ایران بر مبنای برنامه جامع آموزش جنسی (CSE) است.

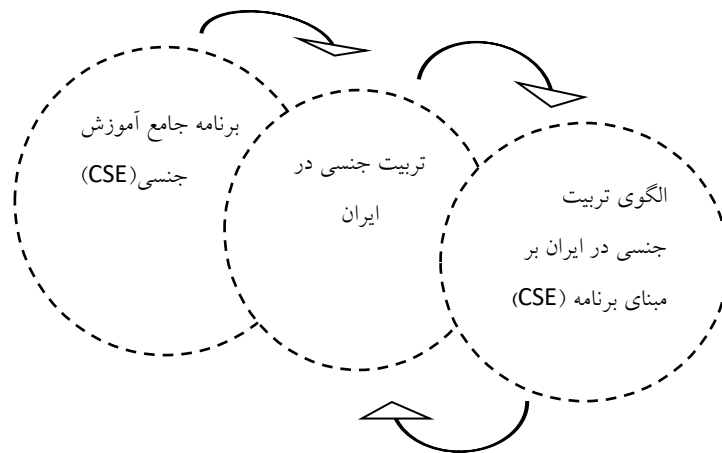
روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر کیفی است و برای دستیابی به اهداف مورد نظر، از روش تحقیق تحلیل محتوای استقرایی استفاده گردید. بدین منظور، براساس الگوی نظری پژوهش (شکل ۱) پژوهشگر ابتدا مفاهیم کلیدی برنامه جامع آموزش جنسی (International)، شامل رشد انسان، ارتباط، مهارت‌های فردی، رفتار جنسی، سلامت جنسی و موضوعات جنسی و اجتماع را استخراج نمود و سپس این مفاهیم را با برنامه‌های کنونی تربیت جنسی در ایران (National) مورد تجزیه و تحلیل قرار داد و با توجه به ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی و دینی در کشور، اقدام به ارائه الگوی تربیت جنسی در ایران (Local) نمود. به طور کلی، پژوهشگر به منظور گردآوری داده‌ها با فیش‌برداری، از سه دسته منبع زیر استفاده کرد:

الف) مطالعه اسناد بالادستی نظام آموزشی کشور (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، فلسفه تربیت رسمی و عمومی در جمهوری اسلامی، مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران و برنامه درس ملی).

ب) مطالعه منابع علمی و تخصصی موجود: به منظور شناسایی امکانات و محدودیت‌هایی که در نظام تربیتی کنونی وجود دارد، از منابع علمی و تخصصی موجود استفاده شد تا امکان داشتن نگاهی بومی به الگوی مورد نظر فراهم آید. از جمله این منابع می‌توان به کتاب‌هایی که در خصوص تربیت جنسی و همچنین مقالات و طرح‌های تحقیقی مرتبط با موضوعاتی از این قبیل اشاره کرد.

ج) بررسی اسناد بین‌المللی مرتبط با موضوع پژوهش: پس از بررسی اسناد و مدارک علمی مرتبط با موضوع تربیت جنسی در ایران، پژوهشگر به بررسی اسناد بین‌المللی مرتبط با این موضوع پرداخت. این اسناد شامل برنامه جامع آموزش جنسی (CSE)، برنامه‌های WHO¹،² IPPF بودند و برنامه جامع آموزش جنسی (CSE)، به دلیل همپوشانی مطالب برنامه‌ها و جامعیت و استقبال بیشتر به عنوان الگوی مورد نظر انتخاب شد. با نظرات و راهکارهای چند نفر از اعضای هیئت علمی دانشگاه اعتبارسنجی صورت گرفت و پس از دریافت نظرهای اصلاحی و مشاوره لازم با استادان راهنما و مشاور، اشکالات برطرف و مدل نهایی ارائه گردید.

شکل ۱: چارچوب نظری الگوی تربیت جنسی در ایران بر مبنای برنامه جامع آموزش جنسی (CSE)

یافته‌های توصیفی

در این بخش داده‌ها در قالب جداول، در چهار بخش کلی شامل اهداف، اصول، محتوا و روش‌های تربیت جنسی در ایران بر مبنای برنامه جامع آموزش جنسی (CSE) به شرح ذیل ارائه می‌گردد.

1. World Health's Organization

2. International Planned Parenthood Federation (فدراسیون بین‌المللی برنامه‌ریزی والدین)

اهداف تربیت جنسی: اهداف تربیت جنسی بر سه سازه یا بعد اصلی (شناختی، نگرشی و مهارتی) تکیه دارد. با توجه به حساسیت‌ها و نگرانی‌هایی که نسبت به تربیت جنسی و طرح مسائل جنسی در جامعه ایرانی وجود دارد طرح بعضی از مفاهیم مطرح شده در الگو بایستی با در نظر گرفتن ویژگی‌ها و نگرش‌های فرهنگی و مذهبی و شرایط سنی متریبان ارائه گردد. در جداول ۱ و ۳ اهداف تربیت جنسی (در حیطه شناختی، نگرشی و مهارتی) در ایران، بر مبنای برنامه جامع آموزش جنسی (CSE) به طور مختصر شرح داده شده است.

جدول ۱: ویژگی‌های اهداف (شناختی) برنامه تربیت جنسی در ایران بر مبنای برنامه جامع آموزش جنسی (CSE)

اهداف	مصادیق
حوزه شناختی	- اطلاع و آگاهی‌یابی از موضوعات جنسی مانند رشد و نمو، تولید مثل انسان، اندام‌های جنسی، فیزیولوژی، بارداری، ایدز و بیماری‌های مقاربتی
	- شناخت مفاهیم اخلاقی و دینی مانند مفهوم حیا، حجاب و عفاف، حدود روابط با جنس مخالف
	- توجه به هدایت جنسی به عنوان جنبه مهم از آگاهی و اخلاق و آینده جنسی
	- شناخت مسائل بهداشتی و سلامتی جنسی
	- شناخت تفاوت‌های جسمی و جنسی دختران و پسران
	- شناخت خویش‌شننداری جنسی
	- شناخت هنجارها و ارزش‌های جنسی مورد پذیرش جامعه
	- شناخت و آگاهی در مسئله ازدواج
	- شناخت ابعاد سوءاستفاده جنسی، خشونت جنسی
	- شناخت راه‌ها و منابع کمک گرفتن از دیگران
	- شناخت برابری و تساوی جنیستی*
	- شناخت برقراری روابط، گفتگو و علایق جنسی*
	- شناخت لذت جنسی به عنوان یکی از ابعاد وجودی انسان*
	- شناخت نقش‌های جنسیتی و هویت جنسی و یادگیری ابراز احساسات و نیازها*
	- شناخت تمایلات جنسی و هنجارها و ارزش‌های متنوع*
- شناخت حقوق جنسی، وظایف و مسئولیت‌پذیری رفتارهای جنسی*	

*: با توجه به ویژگی‌ها و نگرش‌های فرهنگی و مذهبی و شرایط سنی متریبان ارائه گردد.

جدول ۲: ویژگی‌های اهداف (نگرشی) برنامه تربیت جنسی در ایران بر مبنای برنامه جامع آموزش جنسی (CSE)

اهداف	مصادیق
حوزه نگرشی	- درک حضور خدا در همه کارها
	- توجه به ابعاد معنوی مسائل جنسی
	- احترام به ملیت و هویت جنسی خود
	- درک تفاوت‌های جنسیتی و ارزش قائل شدن برای خود به عنوان فردی در جنسیت خاص
	- درک مسائل بهداشتی و سلامتی جنسی
	- درک حد تعادل و دوری از افراط و تفریط در برخورداری از امیال
	- درک هدف از ایجاد گزینه جنسی در نهاد انسان‌ها مانند: آرامش، مودت، رحمت و مهربانی
	- احترام به هویت جنسی خود و احترام به دیگران به عنوان یک فرد در قالب جنس خاص (دختر و پسر بودن)
	- درک ارزش‌های اخلاقی و توجه به اهمیت آن‌ها مانند پاکدامنی، حیا، عفاف، حجاب و روابط دختر و پسر
	- درک خویشتنداری جنسی
	- درک هنجارها و ارزش‌های جنسی مورد پذیرش جامعه
	- ایجاد صفت‌ها و رفتارهای جنسی سالم و زدودن صفت‌های ناشایست
	- درک تجربه موجود جنسی بودن و همچنین درک نقش‌های جنسیتی و هویت
	- ادراک شیوه‌های کمک گرفتن از دیگران (راه‌ها و منابع)
	- درک ابعاد سوءاستفاده جنسی و خشونت جنسی
	- درک برابری و تساوی جنسیتی*
	- درک برقراری روابط، گفتگو و علائق جنسی*
	- درک لذت جنسی به عنوان یکی از ابعاد وجودی انسان*
	- یادگیری ابراز احساسات و نیازهای جنسی*
	- درک تمایلات جنسی و هنجارها و ارزش‌های متنوع*
	- درک حقوق جنسی، وظایف و مسئولیت پذیری رفتارهای جنسی

*: با توجه به ویژگی‌ها و نگرش‌های فرهنگی و مذهبی و شرایط سنی متریبان ارائه گردد.

جدول ۳: ویژگی‌های اهداف (مهارتی) برنامه تربیت جنسی در ایران بر مبنای برنامه جامع آموزش جنسی (CSE)

اهداف	مصادیق
حوزه مهارتی	- تاثیر پذیری رفتار از آموزه‌های دینی مانند: حیا، عفاف، پاکدامنی، حجاب رعایت حدود روابط با جنس مخالف، محارم
	- دارا بودن مهارت‌های لازم در ارتباطات با دیگران (در جنس مخالف)
	- افزایش توانایی در تعدیل و کنترل غریزه جنسی
	- افزایش عزت نفس و خودباوری در فرد
	- افزایش آگاهی‌ها در مسائل جنسی متأثر از جنسیت و سن
	- آموزش مسائل سلامتی و بهداشت جنسی
	- افزایش آگاهی‌های ازدواج و انتخاب شریک زندگی
	- توانمندسازی صفت خویشنداری جنسی
	- توانمندسازی هنجارها و ارزش‌های جنسی مورد پذیرش جامعه
	- توانمندسازی والدین در پاسخگویی به سوالات فرزندان
	- توانمندسازی تقابل با سوءاستفاده جنسی، خشونت جنسی
	- توانمندسازی در کمک گرفتن از دیگران (راه‌ها و منابع)
	- توانمندسازی درک و مسئولیت‌پذیری نسبت به رفتارهای جنسی خود و دیگران
	- توانمندسازی برابری و تساوی جنیستی*
	- توانمندسازی برقراری روابط، گفتگو، بیان احساسات و عواطف و تمایلات جنسی به عنوان موجود جنسی*
- توانمندسازی حقوق جنسی، وظایف و مسئولیت‌پذیری رفتارهای جنسی*	
- توانمند نمودن در ادراک لذت جنسی به عنوان یکی از ابعاد وجودی انسان*	

*: با توجه به ویژگی‌ها و نگرش‌های فرهنگی و مذهبی و شرایط سنی متربیان ارائه گردد.

اصول تربیت جنسی: در این زمینه به نظر می‌رسد مناقشات و اختلاف‌های بین اصول حاکم بر CSE و اصول تربیت جنسی در ایران مبتنی بر دیدگاه اسلام وجود دارد. تربیت جنسی از دیدگاه اسلام شامل اصولی مانند: اصل پیشگیری از انحرافات جنسی، اصل کرامت، اصل اصلاح شرایط، اصل تاثیر ظاهر بر باطن، اصل مودت و رحمت، اصل خودسازی و هدایت انگیزه جنسی

است (محمدی، ۱۳۹۱). اما CSE بر مبنای اصولی مانند: برابری جنسیتی^۱ و رویکرد مبتنی بر حقوق^۲، مسئولیت‌پذیری در قبال رفتار جنسی^۳، تاکید بر مثبت‌نگری^۴ و لذت دوسویه جنسی^۵ استوار است (بانجور^۶، ۲۰۱۸).

اشتراک جهانی دانش، مهارت‌ها و سرمایه‌های عقلانی بشر از مزایای جهانی شدن است. بنابراین، آگاهی از رویکردهای تربیتی در عصر جهانی شدن مورد توجه ملت‌ها قرار گرفته و به نحوی خود جهانی شده‌اند. با شناخت این گفتمان‌ها و الگوها، می‌توان از تجارب موفق آن‌ها سود برد و همراه با بررسی نقاط ضعف و قوت و نقاط اشتراک و افتراق میان آن‌ها، الگوی تربیتی بومی و متناسب با ساحت فرهنگی و ارزشی خود را هرچه کارآمدتر طراحی کرد (معدن دار آرنی، ۱۳۹۴). از این رو، با بررسی وجوه مشترک اصول حاکم بر CSE و اصول تربیت جنسی در اسلام، اصول برنامه تربیت جنسی در ایران بر مبنای برنامه جامع آموزش جنسی (CSE) در جدول ۴ ارائه شده است.

جدول ۴: اصول برنامه تربیت جنسی در ایران بر مبنای برنامه جامع آموزش جنسی (CSE)

اصول	مصادیق
-	توجه و تاکید بر تفاوت فرهنگ‌ها و ادیان مختلف برای ازدواج، تعهد دراز مدت، زندگی با یکدیگر، روابط جنسی، ازدواج و طلاق
-	تاکید بر برنامه‌های خویشتنداری
-	پرورش هویت جنسی کودکان
-	تنوع و گستردگی برنامه‌های آموزش جنسی
-	تبیین فلسفه ازدواج بر مبنای هنجارهای فرهنگی و دینی
-	تاکید بر برنامه‌های درمان و کنترل انحرافات جنسی
-	توجه به نیازهای عاطفی، روانی و جنسی همسران
-	پرورش تفکر انتقادی در میان کودکان
-	تاکید بر نقش بی‌بدیل والدین در تربیت جنسی فرزندان
-	مقدس شمردن عشق و ارجح بودن آن نسبت به تمایلات جنسی
-	ایجاد بستر مناسب برای آموزش

1. Gender Equality
2. Rights Based Approach
3. Take responsibility for their own and other people's sexual health
4. Positive approach
5. Mutual Relationships
6. Bonjour

محتوای تربیت جنسی: محتوا باید ناظر بر هدف‌ها باشد و ریشه در فرهنگ و ارزش‌های جامعه داشته باشد. معمولاً در انتخاب محتوا باید به علوم مختلف نگاه ترکیبی و تلفیقی داشت. از آنجا که تربیت جنسی در ایران قرابت نزدیکی با تربیت دینی دارد. بایستی بر مبنای ارزش‌ها و فلسفه اسلامی تدوین شود. همچنین در مرحله بعد بایستی با استفاده از جدیدترین موضوعات و دانش‌های مرتبط با تربیت جنسی به تدوین محتوای مناسب اقدام نمود. از آنجا که هم در تربیت جنسی از دیدگاه اسلام و هم در برنامه CSE به اصل تفاوت‌های سنی تاکید گردیده، محتوای تربیت جنسی در چهار سطح به شرح ذیل ارائه گردیده است:

سطح ۱: اواسط کودکی از ۵ تا ۸ سالگی (پیش دبستانی و اوایل ابتدایی)

سطح ۲: قبل از نوجوانی از ۸ تا ۱۲ سالگی

سطح ۳: ابتدای نوجوانی از ۱۲ تا ۱۵ سالگی

سطح ۴: نوجوانی از ۱۵ تا ۱۸ سالگی

بایستی در نظر داشت که مفاهیم ارائه شده در سطح بالاتر تکمیل کننده سطوح پایین‌ترند که به دلیل تکرار حذف شده‌اند. مثلاً آنچه در محتوای دوران کودکی مدنظر است در دوران نوجوانی و جوانی نیز مورد تایید و تاکید است. محتوای الگوی مورد نظر در جداول ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰ ارائه شده است.

جدول ۵: محتوای الگوی تربیت جنسی در ایران بر مبنای برنامه جامع آموزش جنسی (CSE) در

مفهوم کلیدی: رشد انسان

سطح	اندام شناسی	بلوغ	تولید مثل	تصویر بدنی	هویت جنسی
	-هر بخش بدن	-همراه با رشد،	-ارائه اطلاعات،	-اندازه، -شکل و	-
	نام کاربردی	اندام‌های	رعایت کلی گویی.	رنگ بدن افراد با	
	دارد.	جنسی نیز تغییر	-همه مردان یا زنان	هم متفاوت	
	-اندام‌های	می‌کنند.	نمی‌توانند بچه‌دار	است.	
	تناسلی زن یا	- تغییرات	شوند.	-همه افراد زیبا	
	مرد بودن را	جسمی یعنی		آفریده شده‌اند.	
	تعیین می‌کند	عبور از کودکی.			
	(کلی گویی).				

سطح	اندام شناسی	بلوغ	تولید مثل	تصویر بدنی	هویت جنسی
سطح ۱	-جزئیات بیشتر از رشد اندام‌ها.	-نشانه‌های بلوغ در دختران و پسران.	-تصمیم‌گیری برای بچه‌دار شدن مبتنی بر ارزش‌های فردی و اجتماعی است.	-ظاهر یک فرد به‌وسیله وراثت، محیط و عادت‌های بهداشتی تعیین می‌شود.	-هویت جنسیتی به احساس مرد یا زن بودن اشاره دارد.
	- تولید اسپرم در مردان و قانندگی در دختران.	- تفاوت در سن بلوغ و ظهور نشانگان بلوغ در دختر و پسر.	- تشریح احکام و وظایف دینی.	- بهداشتی تعیین می‌شود.	- مسخره کردن افراد بی‌احترامی است.
سطح ۲	-سیستم پاسخ جنسی با تولید مثل متفاوت است.	-اطلاعات بیشتر از بلوغ - توانایی تولید مثل با ظهور بلوغ.	-ترکیب یک اسپرم و تخمک را لقاح گویند.	-اندازه و شکل اندام تناسلی مردانه و زنانه فرق دارد.	-برخی مردم بین هویت جنسیتی و جنسیت زیستی فرق می‌گذارند.
	- برخی اندام‌های جنسی و تولید مثل باعث لذت است.	-نشانه بارداری قطع دوره عادت ماهیانه است.	-اسپرم تعیین کننده جنسیت جنین است.	-اندازه و شکل بدن بر رفتار و احساس دیگران تاثیر می‌گذارد.	-فهم افراد از هویت جنسی در طول زمان تغییر می‌کند.
سطح ۳	اطلاعات کامل اندام شناسی - رشد	- رشد و گسترش احساسات جنسی - احساس استقلال - وابستگی عاطفی	-کارکرد تولید مثل از کارکرد جنسی متفاوت است.	-تصویر مثبت از بدن -ظاهر جسمانی یک عامل برای جذب دیگران است.	-همه افراد حق دارند هویت جنسی‌شان را بیان کنند
	هورمون‌ها	- احساسات جنسی - احساس استقلال - وابستگی عاطفی	-مشکل باروری قابل درمان است.	-ظاهر بدن بر تصمیم‌گیری و رفتار اثر دارد.	

جدول ۶: محتوای الگوی تربیت جنسی در ایران بر مبنای برنامه جامع آموزش جنسی (CSE) در

مفهوم کلیدی: ارتباط

خانواده	دوستی	عشق	ازدواج	بچه‌داری
خانواده از دونفر یا بیشتر تشکیل شده است.	افراد می‌توانند دوستان زیادی داشته باشند.	عشق یعنی داشتن احساسات	ازدواج یک رابطه طولانی مدت است.	بچه‌داری یکی از نقش‌های مهم دوره بزرگسالی است.
کودک ممکن است با یک یا چند والد زندگی کند (پدر بزرگ و مادر بزرگ).	دوست‌یابی - احترام به دوستان	گرم و عمیق نسبت به خود و دیگران.	سرزنش - نکردن کودکان به خاطر طلاق والدین	
اعضای خانواده مراقب و عاشق یکدیگرند.				
اعضای خانواده حقوق و مسئولیت‌هایی دارند.	مهارت‌های دوام دوستی	ابراز عشق و علاقه به شیوه‌های متفاوت	افراد انتخاب می‌کنند با چه کسی ازدواج کنند.	کودکان برای رشد به حمایت بزرگسالان، خانه، غذا و غیره احتیاج دارند.
یادگیری ارزش‌ها - تغییر در خانواده با جدایی و مرگ و تغییرات شغلی			در اسلام ازدواج ارزش والایی دارد.	مسئولیت فرزندپروری به عهده پدران و مادران است.
				افراد بدون بچه هم می‌توانند شادمانه زندگی کنند.
هریک از اعضای خانواده شخصیت منحصر به فردی دارد.	اثرگذاری دوستان بر همدیگر	افراد قابلیت ارائه و دریافت عشق را دارند.	ازدواج قرارداد قانونی و شرعی بین دو نفر است.	روش‌های بچه‌داری در فرهنگ‌های مختلف متفاوت است.
تغییر در مسئولیت اعضای خانواده با بزرگتر شدن	محدودیت دوست‌یابی بر اساس احکام شرعی	عشق‌های مختلف ابراز عشق	معیارهای متفاوت برای ازدواج در فرهنگ‌های مختلف	کودکان در سنین مختلف نیازمند شیوه‌های مختلف فرزندپروری هستند.

خانواده	دوستی	عشق	ازدواج	بچه‌داری
- عملکرد خوب خانواده حاصل عشق، همکاری و احترام متقابل است.	- انتخاب دوست مهم است.	- عشق مستلزم درک خود و دیگران است.	- مشکلات ازدواج در سن نوجوانی مانند ترک تحصیل، مشکلات مالی	- پرورش یک بچه هم پاداش دهنده و هم چالش برانگیز است.
یا رشد نکردن فرزندان می‌شود.	دارد	- عشق اول اغلب یکی از تجارب نیرومند زندگی است.	- ازدواج مستلزم تلاش متقابل و درک روابط خانوادگی گسترده است.	
		- عشق در طول رابطه تغییر می‌کند.		

جدول ۷: محتوای الگوی تربیت جنسی در ایران بر مبنای برنامه جامع آموزش جنسی (CSE) در مفهوم کلیدی: مهارت‌های فردی

سطح	ارزش	تصمیم‌گیری	ارتباط	ابراز وجود	مذاکره	کمک گرفتن
- کودکان ارزش‌های خود را از خانواده، اجتماع، فرهنگ، همسالان و آموزه‌های دینی می‌گیرند.	- کودکان نیز تصمیم می‌گیرند (انتخاب اسباب بازی، لباس)	- شيوه‌های مختلف ارتباط (صحبت کردن، نوشتن، علامت دادن، حرکات چهره و زبان)	- هر فردی از جمله کودکان حق دارند. -خواستن، اولین مرحله رفع نیازها است.	- مذاکره روابط دوستی را بهبود می‌بخشد. -مشارکت یک نوع مذاکره است.	- کمک گرفتن از اعضای خانواده	

سطح	ارزش	تصمیم گیری	ارتباط	ابراز وجود	مذاکره	کمک گرفتن	
سطح اول	-ارزش ها به تصمیم گیری و تعامل با دیگران کمک می کنند.	-شیوه های مختلف تصمیم گیری -پذیرش عواقب تصمیمات -کمک از بزرگسالان در تصمیم گیری -تاثیر پذیری از تصمیمات همسالان	-بیان احساسات با پیام های غیر کلامی -یادگیری ارتباط موثر	-ابراز وجود یعنی فرد بدون آسیب رساندن و اعمال زور درخواستش را بیان کند.	-روش های مختلف مذاکره -مذاکره مستلزم ارتباط کلامی، خوب، مشاهده دقیق سایر افراد، استفاده از زبان بدنی است.	-جستجوی کمک عمل خردمندانه ای است. -مشاوران مذهبی کمک زیادی به فرد می کنند.	
	سطح دوم	-ارزش ها بخش مهمی از زندگی افراد است.	-دقت و ارزیابی عواقب و سود و زیان تصمیم گیری -در نظر گرفتن مسائل مذهبی و فرهنگی در تصمیم گیری -تصمیمات باید با ارزش فرد سازگار باشند.	- تفاهم - نداشتن در خانواده ناشی از ارتباط ضعیف است. -ارتباط از طریق خوب گوش دادن، ارتباط چشمی، ابراز احساسات، تلاش برای فهم سایر افراد بهبود می یابد.	-در همه شرایط نمی توان ابراز وجود کرد. -درفرنگ های مختلف برای ابراز وجود در مسائل جنسی حد خاصی مشخص شده است. -افراد حق دارند تقاضای دیگران را برای هر رفتار جنسی رد کنند.	-مذاکره یک نوع توافق با دیگران بدون خشم و مرعوب ساختن است.	-گاهی به جای والدین می توان از معلمان، همسالان، رهبران مذهبی کمک گرفت. -منابع اینترنتی برای کمک رسانی معتبر نیستند.

سطح	ارزش	تصمیم‌گیری	ارتباط	ابراز وجود	مذاکره	کمک گرفتن
سطح ۱	-احترام به تنوع و ارزش‌ها و باورهای سایر افراد	-برخی تصمیمات پیامد قانونی دارند	-صحبت شفاف درباره موضوعات جنسی رابطه را بهبود می‌دهد.	-مهارت ابراز وجود می‌تواند در طول زندگی تقویت کرد. -همسران نیاز از طریق مذاکره حل شود.	-برخی روابط و نگرانی‌های جنسی می‌تواند از طریق مذاکره حل شود.	-گاهی به کمک حرفه‌ای نیاز است.
	-رابطه ارزش‌ها و مسائل دینی					
	-ارزش‌های مشترک باعث تسادوم روابط خواهند شد.					
	-احساس نیرومند درباره ارزش‌ها، اغلب مورد پذیرش قرار می‌گیرد.					

جدول ۸: محتوای الگوی تربیت جنسی در ایران بر مبنای برنامه جامع آموزش جنسی (CSE) در
مفهوم کلیدی: رفتار جنسی

سطح ۱	تمایلات جنسی در طول عمر	خود ارضایی	رفتار جنسی مشترک	خویشترداری جنسی انسان	پاسخ جنسی	تخیل جنسی	اختلال عملکرد جنسی
سطح ۱	-کنجکاوی	-	-	-	-	-	-
	کودکان						
	درباره بدنشان						
	-احساس خوب از لمس بدن						

نقش	تعمایلات جنسی در طول عمر	خود ارضایی	رفتار جنسی مشترک	خویشترن داری	پاسخ جنسی انسان	تخیل جنسی	اختلال عملکرد جنسی
سطح ۱	-کنجکاوی بیشتر-نیاز به راهنمایی والدین	-خود ارضایی نکوهیده است و عوارض بدی دارد و در دین اسلام پذیرفتنی نیست.	-رفتار جنسی در قالب ازدواج	-	طبیعی بودن پاسخ انسان به تحریک جنسی	-	-
سطح ۲	-موجود جنسی بودن صرف نظر از جنسیت، سن، توانایی، فرهنگ-تخیلات جنسی طبیعی اند.	-	-رفتار جنسی مبتنی بر عشق و صمیمیت، خوشایند و لذت بخش و دوسویه	-عدم آمادگی برای آمیزش جنسی	-نقش محیط در تحریک جنسی	-	-برخی افراد مشکل جنسی دارند.
						پردازی جنسی-تخیال پردازی زمینه ساز انحراف	

تخیل جنسی	اختلال عملکرد جنسی	پاسخ جنسی انسان	خویش‌داری	رفتار جنسی مشترک	خود ارضایی	تمایلات جنسی در طول عمر
نقش - مشاوره	پزشکی	-	منفعت	-تصمیم	-خود	-تمایلات
رسانه و	پزشکی	تجربیات و	فراوان	گرفتن درباره	ارضایی و	جنسی چند
فضای مجازی	پزشکی	شیوه‌های متفاوت	خویش‌داری	بروزتمایلات	عوارض جسمانی و	وجهی است(زیستی،
کنترل چشم و گوش	پزشکی	در پاسخ	پوشش مناسب (حفظ حجاب)	گفتگو درباره بهبود رابطه جنسی	روحي	اجتماعی، معنوی، اخلاقی، فرهنگی)
				توسط همسران		-تمایلات جنسی
						همانگ با سایر جنبه‌های زندگی رشد می‌کنند.
						-تمایلات جنسی سالم بهیستی را ارتقا می‌دهند.

جدول ۹: محتوای الگوی تربیت جنسی در ایران بر مبنای برنامه جامع آموزش جنسی (CSE) در

مفهوم کلیدی: سلامت جنسی

سلامت تولید مثل	پیشگیری از بارداری	بارداری	بیماری‌های آمیزشی	بدرفتاری جنسی (خشونت و آزار جنسی)
-مراقبت از اندام‌ها در طول عمر	-	-	آگاهی‌های بهداشتی مثلا: انتقال بیماری از طریق دست زدن به سرنگ آلوده	-خصوصی بودن بدن هر فرد - لمس نکردن اندام‌های جنسی دیگران - اجازه ندادن به غریبه‌ها برای لمس بدن و اطلاع به خانواده

سلامت تولید مثل	پیشگیری از بارداری	بارداری	بیماری‌های آمیزشی	بدرفتاری جنسی (خشونت و آزار جنسی)
		نیازهای مراقبتی دوران بارداری	آگاهی‌های بهداشتی	- کودک آزاری - آگاهی‌بخشی درباره کودک‌آزاری به کودکان - مزاحمت جنسی غیرقانونی است. - اعتماد به والدین درباره آزار جنسی
	آشنایی با وسایل پیشگیری	رژیم غذایی، فرایند زایمان	- پرهیز و خویشنداری - بهترین راه پیشگیری - آشنایی با بیماری‌های آمیزشی	- گزارش آزار جنسی - جرم بودن تجاوز جنسی - آزار جنسی فقط لمس کردن نیست (تماشای فیلم، گرفتن عکس و ویدئو) - تجاوز جنسی در هر دو جنس
	آزمایش‌های سالانه وضعیت سلامت	منفعت و مضرات وسایل پیشگیری - پرهیز از ازدواج فامیلی	- چک آپ‌های پزشکی - انتقال بیماری‌های آمیزشی از طریق رابطه جنسی مانند ایدز و سفلیس	- افراد مورد آزار از خدمات مشاوره‌ای بهره مند می‌شوند.

جدول ۱۰: محتوای الگوی تربیت جنسی در ایران بر مبنای برنامه جامع آموزش جنسی (CSE) در

مفهوم کلیدی: موضوعات جنسی و جامعه

موضوعات جنسی و اجتماع	نقش‌های جنسیتی	موضوعات جنسی و قانون	موضوعات جنسی و دین	گونه‌گونی	موضوعات جنسی و رسانه‌های گروهی
-	شباهت و تفاوت دختران و پسران	-	آداب و احکام دینی و لزوم رعایت آن	تفاوت فکر، عمل و زندگی کردن افراد با هم	- همه اطلاعات رسانه‌ها

موضوعات جنسی و رسانه‌های گروهی	گونه‌گویی	موضوعات جنسی و دین	موضوعات جنسی و قانون	نقش‌های جنسیتی	موضوعات جنسی و اجتماع	۱
درست نیستند. -برخی برنامه‌های تلویزیونی مناسب کودکان نیست.						
-سواد رسانه‌ای -دخالت کردن والدین در انتخاب فیلم	رفتار کردن با دیگران به شیوه محترمانه و عادلانه و احترام به آن‌ها	-احکام بلوغ (نماز، روزه، غسل و طهارت) -ازدواج تنها راه ارضای نیاز جنسی	-	-ارتباط خانواده، دوستان، جامعه و رسانه‌ها با چگونگی رفتار جنسی -رد کردن تصورات قالبی و کلیشه‌ای	دوست‌یابی	۲
-الگوهای رسانه‌ها -جهت‌دهی رسانه‌ها به رفتار جنسی	-احترام به تنوع فرهنگی باعث غنای جامعه می‌شود.	-احکام دینی مرتبط با سن تکلیف، محرم و نامحرم بودن، حجاب و عفاف، شرم و حیا، حلال و حرام	-قوانین کشور سن قانونی برای رفتار جنسی را تعیین می‌کند. -آزار جنسی، تجاوز و مزاحمت جنسی غیر قانونی است.	-تفاوت نگرش به زن و مرد در میان فرهنگ‌ها -ارتباط آداب جنسی با خانواده‌ها و فرهنگ‌ها	-هنجارها و تابوهای فرهنگی -تنوع دیدگاه‌ها -حدود رابطه دختر و پسر -محرم و نامحرم بودن	۳

موضوعات جنسی و رسانه‌های گروهی	گونه‌ناگونی	موضوعات جنسی و دین	موضوعات جنسی و قانون	نقش‌های جنسیتی	موضوعات جنسی و اجتماع	رنگ
نقش رسانه و فضای مجازی در فعالیت‌های جنسی	حق اعتراض در برابر تبعیض	- ارزش‌های دینی فرد نقش مهمی در تصمیم‌گیری جنسی او ایفا می‌کند.	فحشا، زنا، تجاوز به عنف، هرزه‌نگاری غیرقانونی است.	- مشکل‌آفرینی قالبی بودن نقش‌های جنسیتی - ممنوعیت تبعیض زنان در روابط اجتماعی - صرف نظر از جنسیت افراد حقوق و مسئولیت برابر دارند.	درک تنوع دیدگاه‌ها درباره موضوعات جنسی	رنگ

یکی از نکات مهم و کلیدی برنامه جامع آموزش جنسی داشتن رویکرد مثبت و مبتنی بر لذت دو سویه در امور جنسی است که در این رویکرد مباحثی همچون برابری جنسیتی، لذت جنسی دوسویه، بیان عواطف و احساسات جنسی و غیره مطرح می‌شود و در جامعه ایرانی که برنامه‌های تربیتی مبتنی بر اسلام است. در بیان و ارائه مطالب ذکر شده، توجه به ویژگی‌های سنی متریبان ضروری است.

شیوه‌های تربیت جنسی: بایستی در نظر داشت که در تدوین شیوه‌های موثر آموزشی در الگوی برنامه درسی تربیت جنسی، یادگیری باید مبتنی بر فعالیت‌های دانش‌آموزان باشد. مشارکت فعال آن‌ها در امر یادگیری بسیار مهم است چراکه دانش‌آموز به آن اندازه که فعال است یاد می‌گیرد. محتوای آموزش‌های جنسی نبایستی تنها از سوی برنامه‌ریزان درسی و یا معلمان در اختیار یادگیرنده گذاشته شود بلکه خود یادگیرنده نیز می‌تواند از طریق فعالیت‌هایی که انجام می‌دهد به آگاهی‌ها، مهارت و نگرش‌هایی دست یابد. این بخش از یادگیری، پایدارتر از یادگیری‌هایی

است که به طور مستقیم به او آموزش داده می‌شود. در ایران، مهم‌ترین روش‌های اجرای برنامه درسی تربیت جنسی و روش‌های یاددهی-یادگیری به دو مقوله اصلی روش‌های مستقیم و روش‌های غیرمستقیم تقسیم شده است. همچنین بایستی در نظر داشت که در راهکارهای ارائه شده در دین اسلام تا دوران پس از بلوغ مبتنی بر کنترل غریزه جنسی است و بیشتر آموزش‌ها به صورت غیرمستقیم صورت می‌گیرد و شامل روش‌های متنوعی مانند: الگوسازی، موعظه و اندرز، بیان داستان و حکایت، امر به معروف و نهی از منکر است.

به طور کلی روش‌های آموزش جنسی به شرح ذیل است:

جدول ۱۱: شیوه‌های آموزشی تربیت جنسی در ایران بر مبنای برنامه جامع آموزش جنسی (CSE)

سن	روش	مقوله‌های فرعی
قبل از بلوغ	غیر مستقیم	الگودهی، موعظه و اندرز، بیان داستان و حکایت، امر به معروف و نهی از منکر
جوانی به بعد	مستقیم	یادگیری مشارکتی، دانش‌آموز محور، پرسش و پاسخ

حاصل یافته‌های این پژوهش تدوین الگویی مطلوب برای تربیت جنسی در عصر جهانی شدن است، در این الگو سعی شده است مجموعه مؤلفه‌ها و عناصری طراحی و تدوین شود که مبتنی بر اصول تربیتی اسلام و همچنین منطبق با برنامه جامع آموزش جنسی (CSE) باشد.

شکل ۲: الگوی جامع تربیت جنسی در ایران بر مبنای برنامه جامع آموزش جنسی (CSE)

بحث و نتیجه‌گیری

مزایای جهانی شدن شامل اشتراک جهانی دانش، مهارت‌ها و سرمایه‌های عقلانی بشر، تشویق و همکاری‌های چند فرهنگی در سطوح مختلف بین کشورهاست. برنامه جامع آموزش جنسی (CSE) یکی از این برنامه‌های جهانی است که می‌تواند پاسخگوی یکی از این مسائل کنونی جامعه ایرانی، یعنی تربیت جنسی باشد. نتایج پژوهش حاضر حاکی از آن است که برنامه جامع آموزش جنسی، یک برنامه جامع است که با بسیاری از اعتقادات و باورهای دینی و ارزش‌ها و هنجارهای جامعه کنونی ایران همخوانی دارد، هر چند در بعضی از موارد نیز اختلافاتی مشهود است. این برنامه قابلیت اجرایی در ایران را دارد که پژوهش حاضر با بومی‌سازی برنامه مذکور، شرایط اجرای این برنامه را فراهم نموده است. توزیع اهداف در سه حوزه یادگیری شامل، شناختی، نگرشی و مهارتی، موجب شده که الگوی حاضر همه ابعاد یادگیری را مد نظر قرار دهد و از خطر تک بعد نگرایی مصون بماند. در اهداف حوزه شناختی: در نهایت انتظار می‌رود متربیان به توانایی‌هایی مانند: آگاهی‌یابی از موضوعات جنسی مانند رشد و نمو بدن، مفاهیم اخلاقی و دینی، سلامت جنسی، هدایت جنسی، هنجارها، نقش‌های جنسیتی، هویت جنسی، ابعاد سوءاستفاده جنسی، خشونت جنسی، آگاهی در مسئله ازدواج دست یابند. در حوزه اهداف نگرشی: در نهایت انتظار می‌رود متربیان به توانایی‌هایی مانند درک حضور خدا در همه کارها، توجه به ابعاد معنوی مسائل جنسی، احترام به ملیت و هویت جنسی خود، درک تجربه موجود جنسی بودن، درک تمایلات جنسی و هنجارها و ارزش‌های متنوع، درک ارزش‌های اخلاقی، درک ابعاد سوءاستفاده جنسی دست یابند و نهایتاً در حوزه مهارتی: انتظار می‌رود متربیان به توانایی‌هایی مانند دارا بودن مهارت‌های ارتباطات، خودباوری، خویشتنداری، افزایش توانایی در تعدیل و کنترل غریزه جنسی، توانمندسازی برقراری گفتگو، تقابل با سوءاستفاده جنسی، درک و مسئولیت‌پذیری نسبت به رفتارهای جنسی خود و دیگران دست یابند. این نتایج با یافته‌های اسلامیان (۱۳۹۴)، مزیدی (۱۳۹۶)، محمدبیگی (۱۳۹۶) و قلتاش (۱۳۹۷) همخوانی دارد. اسلامیان (۱۳۹۴) معتقد است که جلوگیری از تهاجم فرهنگی، هدایت جنسی، حفظ پاک‌دامنی، جلوگیری از تخلف جنسی مهم‌ترین اهداف برنامه درس تربیت جنسی است. همچنین مزیدی (۱۳۹۶) اهدافی مانند کنترل و جهت‌دهی به میل جنسی، روابط سالم دختر و پسر، آمادگی برای ازدواج و آشنایی با تکالیف و حقوق خانوادگی را از اهداف

تربیت جنسی بر می‌شمارد. محمدبیگی (۱۳۹۶) اهداف تربیت جنسی را شناخت خصوصیات تفاوت‌های جنسیتی، آشنایی با مفاهیم اخلاقی مانند: حیا، عفاف و محجوبیت، افزایش دانش و آگاهی‌های لازم، شناخت تکالیف و مسئولیت پذیری می‌داند. قلتاش (۱۳۹۷) عفت و پاکدامنی، رعایت حریم روابط در ارتباطات خانوادگی و اجتماعی، پرهیز از نابهنجاری جنسی و تولید نسل را هدف تربیت جنسی دانسته‌است. نتایج تحقیق حاضر موید تحقیق‌های قبلی و در واقع تکمیل‌کننده آن‌ها با تکیه بر برنامه آموزش جامع جنسی (CSE) است. همچنین بنابر نتایج این پژوهش، محتوای تربیت جنسی بر مبنای برنامه جهانی آموزش جامع جنسی (CSE) شامل ۶ مفهوم کلیدی حاصل از بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌های آن با تربیت جنسی در ایران است:

- رشد انسان: فیزیولوژی تولید مثل جنسی، بلوغ، تولید مثل، تصویر بدنی، جهت‌گیری جنسی، هویت جنسی
- ارتباط: خانواده، دوستی، عشق، روابط رمانتیک و ملاقات‌های عشقی، ازدواج و روابط درازمدت، بچه‌داری
- مهارت‌های فردی: ارزش‌ها، تصمیم‌گیری، ارتباطات، ابراز وجود، مذاکره، جستجوی کمک
- رفتار جنسی: تمایلات جنسی در طول عمر، خود ارضایی، رفتار جنسی مشترک، خویش‌داری، پاسخ جنسی انسان، تخیل جنسی، اختلال عملکرد جنسی
- سلامت جنسی: سلامت تولید، پیشگیری از بارداری، بارداری و مراقبت‌های قبل از زایمان، سقط جنین، بیماری‌های انتقال یافته از طریق جنسی، ایدز، بدرفتاری، تجاوز، خشونت و مزاحمت جنسی

موضوعات جنسی و جامعه: موضوعات جنسی و اجتماع، نقش‌های جنسیتی، موضوعات جنسی و قانون، موضوعات جنسی و دین، گوناگونی، موضوعات جنسی و رسانه‌های گروهی

نتایج حاصل در این بخش با الهام از چندین اصل و خرده مفهوم برنامه جامع آموزش جنسی (CSE) به دست آمده است. مفاهیم کلیدی ارائه شده نشان از اهمیت و توجه برنامه جامع آموزش جنسی (CSE) به تنوع دیدگاه‌های فرهنگی، دینی و قومیتی دارد که در پژوهش حاضر سعی شده است چنین نکاتی مدنظر قرار گیرد. این نتایج با یافته‌های مزیدی (۱۳۹۶) همخوانی دارد. مزیدی معتقد است که مباحث مرتبط با اهداف و روش‌های تربیت جنسی از دیدگاه دانشمندان مسلمان با فضای فرهنگی عصر حاضر همخوانی دارد اما برخی از جنبه‌های محتوای

تربیت جنسی نیاز به تجدید نظر دارد (مزیدی، ۱۳۹۶). به عنوان مثال توجه نکردن به برنامه‌های پیشگیری از خشونت جنسی و آگاه‌سازی در زمینه کودک‌آزاری و آزار جنسی، موجود جنسی بودن و رابطه مبتنی بر لذت دوسویه، بیان احساسات و عواطف جنسی، وظایف جنسی همسران نسبت به یکدیگر، آموزش تعامل و گفتگوی جنسی. همچنین محمدجانی (۱۳۹۵) محتوای برنامه درسی تربیت جنسی دوره نوجوانی را شامل ۵ مقوله اصلی: جنسیت و غریزه جنسی، ازدواج از دیدگاه اسلام، تعامل با جنس مخالف، مقوله تعامل در خانواده و تولید نسل بر می‌شمارد (محمدجانی، ۱۳۹۵). که این نتایج موید یافته‌های تحقیق حاضر است.

همچنین مهم‌ترین روش‌های اجرای برنامه درسی موضوعات جنسی و روش‌های یاددهی - یادگیری را می‌توان به دو مقوله اصلی روش‌های مستقیم و روش‌های غیرمستقیم تقسیم کرد. بایستی در نظر داشت که راهکارهای ارائه شده در دین اسلام تا دوران پس از بلوغ مبتنی بر کنترل غریزه جنسی است و بیشتر آموزش‌ها به صورت غیرمستقیم صورت می‌گیرد که شامل روش‌های متنوعی مانند: الگوسازی، موعظه و اندرز، بیان داستان و حکایت، امر به معروف و نهی از منکر است. همچنین آموزش جنسی مستقیم بعد از بلوغ شامل روش‌های یادگیری مشارکتی، دانش‌آموز محور بودن و پرسش و پاسخ است. در برنامه جامع آموزش جنسی تمرکز بر روی همه کودکان و نوجوانان است. همه کودکان و نوجوانان بدون توجه به جنسیت، نژاد و پایگاه اقتصادی اجتماعی و معلولیت باید از آموزش موضوعات جنسی جامعه بهره‌مند شوند. برنامه‌ها و مواد درسی باید با موضوعات ویژه و علاقه اجتماعی و نیازهای ویژه یادگیرندگان سازگار شود. به‌علاوه برنامه‌ها و مواد درسی باید تنوع فرهنگی موجود در کلاس‌های درس را نیز انعکاس دهند. آموزش موضوعات جنسی هنگامی بسیار مؤثر است که کودکان و نوجوانان نه تنها اطلاعات لازم را دریافت کنند بلکه باید فرصت کشف نگرش‌های شخصی و اجتماعی خودشان را نیز داشته باشند و مهارت‌های اجتماعی را تقویت کنند. روش‌ها و فعالیت‌های آموزشی متنوعی مانند بحث‌های تعاملی^۱، ایفای نقش^۲، تحقیق فردی و گروهی^۳ و تمرین‌های گروهی^۴ و تکالیف خانوادگی^۵ می‌تواند یادگیری را تسهیل کند (راهنمای جامع آموزش، ۲۰۱۸).

-
1. Interactive Discussions
 2. Role Plays
 3. Individual and group research
 4. Group Exercises
 5. Homework Assignments

بانجور^۱ (۲۰۱۸) معتقد است که برنامه‌های جهانی آموزش جنسی مانند CSE به تقویت دانش، مهارت، نگرش و ارزش‌های کودکان و نوجوانان می‌پردازند و سبب می‌شوند که کودکان و نوجوانان تصمیمات خودمختار و آگاهانه بگیرند، سلامت، رفاه و عزت خود را درک کنند و مسئولیت سلامت و رفاه جنسی خود و دیگران را بر عهده بگیرند (بانجور، ۲۰۱۸). همچنین بر اساس استانداردهای WHO برای آموزش جنسی در اروپا (WHO & BZGA، ۲۰۱۸) احترام به تنوع جنسی^۲ و تفاوت‌های جنسیتی^۳ و آگاهی از هویت جنسی و نقش‌های جنسیتی^۴، آگاهی و داشتن دانش از بدن انسان، پیشرفت و کارکردهای آن، به ویژه در مورد جنسیت، به دست آوردن اطلاعات مناسب در مورد جنبه‌های جسمی، شناختی، اجتماعی، عاطفی و فرهنگی جنسی، برنامه‌ریزی خانواده، بدن، تولید مثل، سقط جنین^۵، گوناگونی جنسی^۶، پیشگیری از بارداری، حاملگی، پورنوگرافی، ایدز و خشونت جنسی، توانمندسازی افراد برای انتخاب آگاهانه بر اساس درک و مسئولیت پذیری نسبت به خود و شریک زندگی خود، توانایی گفتگو در مورد رابطه جنسی، عواطف و احساسات، مشارکت در یک فضای اجتماعی باز و احترام‌مند نسبت به تمایلات جنسی، از پیامدهای آموزش جنسی است (WHO & BZGA، ۲۰۱۸).

بایستی در نظر داشت که اجرای برنامه جامع آموزش جنسی در بعضی از کشورها دارای محدودیت‌ها و موانع است. از جمله کیاخ^۷ (۲۰۱۸)، معتقد است که اجرای کامل برنامه جامع آموزش جنسی در کشورهای کمتر توسعه یافته (مورد مطالعه غنا، پرو، کنیا و گواتمالا) با مشکلات بسیاری روبروست. در این کشورها، برخی از افراد و گروه‌ها بر این باورند که CSE منجر به آغاز زودرس فعالیت جنسی می‌شود. برخی از والدین نسبت به آموزش جنسی در مدارس اعتراض دارند. برخی هم اظهار داشتند که CSE سبب تغییر سبک‌های زندگی جوانان می‌شود و همچنین ارائه مسائل جنسی برای کودکان کم سن و سال را نامناسب می‌دانند. همچنین نبود بودجه کافی برای CSE، نبود نظارت کافی بر عملکرد معلمان و دانش‌آموزان، کم اهمیت دادن به وزن برنامه CSE در برنامه‌ریزی سالانه مدارس از مشکلات مهم و اثرگذار برنامه

-
1. Bonjour
 2. Sexual Diversity
 3. Gender Differences
 4. Gender Roles
 5. Abortion
 6. Sexual Diversity
 7. Keogh

CSE در این کشورها بود (کیاخ، ۲۰۱۸). همچنین آدنسیا^۱ (۲۰۲۰) معتقد است که شیوع بیشتر HIV در کشورهایی که برنامه درسی CSE را اجرا می‌کنند ممکن است به دلیل فقدان اجرای مناسب برنامه‌ها، فرهنگ و سنت، بودجه ضعیف در آن‌ها باشد (آدنسیا، ۲۰۲۰). در این زمینه سلمی رزالی^۲ (۲۰۱۷)، با رد ادعای تطابق نداشتن برنامه‌های آموزش جامع جنسی با آموزه‌های دین اسلام معتقد است که آموزش‌های دین اسلام مطابق با مفهوم فعلی حق بشر (از جمله حقوق زنان) است و آموزش جنسی بایستی بدون تعصبات جنسیتی ارائه گردد. وی همچنین معتقد است که نکته کلیدی در آموزش جامع جنسی موثر استفاده از نظرات تمامی متخصصان مرتبط با موضوع جنسی است و نبایستی تنها به نظرات متخصصان دینی اتکا کرد. جهت پیشبرد اهداف برنامه آموزش جامع جنسی بایستی حتماً از مشارکت والدین بهره گرفت مانند ارائه تکالیفی به دانش‌آموزان که نیازمند بازخورد یا مشارکت والدین باشد (سلمی رزالی، ۲۰۱۷). یونسکو در گزارشی در سال ۲۰۱۹ راهکارهای مقابله با اجرا نشدن موفق برنامه جامع آموزش جنسی در بعضی کشورها را غلبه بر نگرش‌های منفی عمومی، ارائه شواهد علمی در مقابله با ادعاهای غیرعلمی و همچنین ارائه آموزش‌هایی برای معلمان و دانش‌آموزان بر می‌شمارد (یونسکو، ۲۰۱۹). هر چند مناقشاتی در زمینه اجرای برنامه‌های آموزش جامع جنسی در کشورهای مختلف وجود دارد اما بایستی در نظر داشت که در برنامه‌های آموزش جامع جنسی به تنوع باورها، فرهنگ‌ها و ارزش‌های دینی متفاوت جوامع مختلف توجه شده است از جمله:

فرهنگ‌ها و ادیان مختلف ارزش‌های متفاوتی برای ازدواج، تعهد دراز مدت، زندگی با یکدیگر، روابط جنسی، ازدواج و طلاق دارند (مفهوم کلیدی ارتباط، سرفصل چهارم: ازدواج و تعهدات زندگی).

ارزش‌های دینی فرد نقش مهمی در تصمیم‌گیری جنسی او ایفا می‌کند (مفهوم کلیدی جامعه و فرهنگ، سرفصل چهارم، مناسبات اجتماعی و مذهب).

هر فرهنگی هنجارها و تابوهای خاصی درباره موضوعات جنسی دارد (مفهوم کلیدی: جامعه و فرهنگ، سرفصل اول، موضوعات جنسی و جامعه).

برخی از فرهنگ‌ها و خانواده‌ها انتظارات و قواعد مختلفی درباره آداب جنسی برای مردان و زنان دارند (مفهوم کلیدی: جامعه و فرهنگ، سرفصل دوم، نقش جنسیت).

-
1. Adesina
 2. Salmi Razali

دیدگاه‌های مذهبی درباره موضوعات جنسی، نگرش‌ها و رفتار جنسی مردم را تحت تاثیر قرار می‌دهد (مفهوم کلیدی جامعه و فرهنگ، سرفصل چهار، مناسبات اجتماعی و مذهب). بسیاری از ادیان و مذاهب مختلف یاد می‌دهند که آمیزش جنسی باید فقط زمان ازدواج صورت گیرد (مفهوم کلیدی شش، سرفصل چهار: مناسبات اجتماعی و مذهب). (راهنمای جامع آموزش، ۲۰۱۸).

پیشنهادات پژوهشی

بنابراین با توجه به جامعیت برنامه‌های آموزش جامع جنسی، می‌توان با بومی سازی برنامه مذکور از فواید و مزایای این برنامه نهایت بهره را برد. بنابراین پیشنهاد می‌شود که با توجه به اهمیت روز افزون تربیت جنسی، مدیران ارشد و مسئولان، در خصوص فراهم ساختن زمینه‌ای مناسب برای استفاده از الگوی مذکور اقدام نمایند. همچنین در سرفصل کتاب‌های درسی و تولید محصولات فرهنگی (برنامه‌های تلویزیونی، سایت‌های اینترنتی، فضای مجازی) نسبت به به‌کارگیری اهداف، محتوا و روش‌های تربیت جنسی با بهره‌گیری از الگوی حاضر بازنگری صورت پذیرد. همچنین شیوه‌های پیاده‌سازی و اجرا و ارزشیابی روش مذکور در پژوهش‌های آتی مورد بررسی قرار گیرد. لازم به ذکر است از آنجاکه الگو نظری بوده، نمی‌تواند قطعی تلقی شود و باید با احتیاط درباره نتایج آن نظر داد و تا زمانی که الگو اجرا نشود نمی‌توان درباره موفقیت آن اظهار نظر نمود.

منابع

- Adesina, M. A. and Olufadewa, I. I. (2020). Comprehensive Sexuality Education (CSE) Curriculum in 10 East and Southern African Countries and HIV Prevalence among the Youth. *European Journal of Environment and Public Health*, 4(1), em0035. <https://doi.org/10.29333/ejeph/6009>
- Bakhtiari A, Pasha H. (2019). Child sexual education from the Islamic perspective. *IJJ*. 4 (2), 54-65 URL: <http://iahj.ir/article-1-183-fa.html> (Text in Persian).
- Bonjour, M., & van der Vlugt, I. (2018). Comprehensive Sexuality Education: Knowledge File. *Utrecht: Rutgers International: For Sexual and Reproductive Health and Rights*. Available online: www.rutgersinternational/sites/rutgersorg/files/PDF/knowledgefiles/20181218_knowledge%20file_CSE.pdf
- Fernandes, D., Junnarkar, M. (2019). Comprehensive Sex Education: Holistic Approach to Biological, Psychological and Social Development of

- Adolescents. *International Journal of School Health*, 6(2), 1-4. doi: 10.5812/intjsh.63959
- Gholtash A, Mohammadjani S. (2018). Designing a Framework for Sexual Education Curriculum on the Basis of Islamic Training Foundations. *Qaiie*. 3 (3):101-130 URL: <http://qaiie.ir/article-1-187-fa.html> (Text in Persian).
- Guidelines for Comprehensive Sexuality Education. (2018). *National Guideline Task. Sex Information and Education Council of the United States, Inc.*, New York, NY.
- Islamian, H. Islamian, Z and Saeidi rezvani, M. (2015). Study of the Curriculum of Sex Education in the Education System with Emphasis on Two Elements of Content and Purpose, *9th Conference on Eshragh Andishe Motahar, Family and Sex Education*, Ferdowsi University, Mashhad (Text in Persian).
- Keogh, S. C., Stillman, M., Awusabo-Asare, K., Sidze, E., Monzón, A. S., Motta, A. and Leong, E. (2018). Challenges to implementing national comprehensive sexuality education curricula in low- and middle-income countries: Case studies of Ghana, Kenya, Peru and Guatemala. *PLoS One* ,20(2), 119-137, DOI: 10.1080/14681811.2019.1625762
- Ketting, E., & Ivanova, O. (2018). Sexuality Education in Europe and Central Asia- State of the Art and Recent Developments (an Overview of 25 Countries). *Federal Centre for Health Education, BZgA*.
- Madandar Arani, Ph.D. A. (2015). Comparative Studies in Education: Application of New Research Methods. *QJFR*. 12 (2) ,69-89 URL: <http://qjfr.ir/article-1-54-fa.html> (Text in Persian).
- Mazidi, M., khedmatiyani, M. (2017). Presenting a Model for Sexual Education based on the Views of Muslim Thinkers. *Journal of Islamic Education*, 12(25), 161-183. doi: 10.30471/edu.2017.1350 (Text in Persian).
- Mohammad Beygi R, Faghihi A, Nateghi F. (2017). Designing an Optimal Model for Sex Education Curriculum in Primary School. *Educational Psychology*. 13(45):21-39 (Text in Persian).
- Mohammadi, H, Mousavi, S (2012). *Sex education (principles, Basics and methods)*. Tehran, Green Olive Publishing (Text in Persian).
- Mohammadjani, S., Yarmohammadian, M., Kajbaf, M., Gholtash, A. (2016). Developing Sexual Education Curriculum Model Based on the Quran and the Hadiths (Imams' Sayings). *Journal of New Approaches in Educational Administration*, 7(27), 19-44 (Text in Persian).
- Nyimbili, F., Mainza, R., Mumba, L., & Katunansa, B. (2019). Teacher and parental involvement in providing comprehensive sexuality education in selected primary schools of Kalomo district of Zambia. *Journal of Adult Education*, 1(2), 15-23
- Razali, S., Ramli, N. A. F., Hanafia, S. S., Abd Rahman, N. N., Md, K. N., Rani, M. A. M., ... & Ariffin, A. F. (2017). Are Malaysians ready for comprehensive sexuality education. *Journal of Advanced Research in Social and Behavioural Sciences*, 9(1), 14-28.
- Tshomo, U., Sherab, K., & Howard, J. (2020). Bhutanese trainee teachers' knowledge, attitudes and practices about sex and sexual health: exploring the impact of intervention programmes. *Sex Education*, 1-15.
- UNESCO .(2019).*Facing the facts: the case for comprehensive sexuality education*, <http://repositorio.minedu.gob.pe/handle/MINEDU/6618>. 1-15

- UNESCO. (2018). *International Technical Guidance on Sexuality Education, an evidence-informed approach*, Revised edition, Paris.
- World Health Organization. (2010). *WHO Regional Office for Europe and BZgA—Standards for sexuality education in Europe: A framework for policy makers, educational and health authorities and specialists*. Cologne: Federal Centre for Health Education.

This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).